

Секція: Психологія, педагогіка, освіта, філософія та філологія

Гарапко Любов Іванівна

аспірант

Мукачівського державного університету

м. Мукачево, Україна

ФЕНОМЕН БІЛІНГВІЗМУ В РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Визначення терміносистеми є «альфою і омегою» кожного науково-педагогічного дослідження, адже вона слугує «ниткою Аріадни», що супроводжує науково-дослідницький процес та дає підґрунтя для аналізу різних процесів і явищ. З таких позицій становить інтерес поняття «білінгвізм», яке активно артикулюється при вивченні проблем мовної освіти.

Англомовний термін «bilingualism» («білінгвалізм»), як запозичення з французької – «bilinguisme», з’явився в європейському науковому просторі в 40-х рр. ХХ ст. У радянській і пострадянській лінгвістичній, педагогічній, методичній літературі та освітній практиці поряд із ним, як синонімічний, утвердився термін «двомовність». Він став одним із відправних процесу термінотворення в 50-70-х рр. ХХ ст., який позначався виникненням й утвердженням у західній та радянській науці понять «монолінгвізм» / «одномовність» і «полілінгвізм» / «мультилінгвізм», «багатомовність». Вони у різних діадах використовуються науковцями для позначення процесів і явищ використання у суспільстві однієї, двох та більше мов.

Цей науковий дискурс має глибокі гносеологічні коріння. Його генезу науковці виводять з доби Античності, а в чіткіших обрисах відстежують з доби Відродження, коли внаслідок активізації міжнародних

зв'язків стали виокремлюватися мови міжнародного спілкування та обміну науковою інформацією. У XV – XVII ст. вони мали виражений регіональний характер: на Сході такі функції виконували арабська, китайська, перська мови, в Європі – латинська, у східнослов'янських народів – церковнослов'янська. У другій половині XV ст. з'явилися перші посібники з вивчення іноземних мов (А. фон Ротвіала) та розпочалося наукове осмислення проблеми дво- й багатомовності (В.Р. Джустініані) [1, с. 261-262].

Зважаючи на складність і багатошаровість білінгвізму та тривалу міждисциплінарну традицію його вивчення, цілком закономірним виглядає розмаїття наукових поглядів на цей феномен. З-поміж них відзначимо дві найбільш обґрунтовані, з нашого погляду, його інтерпретації, як: 1) володіння двома мовами, які досить часто використовуються у комунікації, при цьому, одна з них є «рідною», інша «не рідною», але часто уживається в етнічному середовищі (А. Швайцер); 2) практика поперемінного користування двома мовами, що передбачає володінням двома мовами й регулярний перехід з однієї мови на іншу залежно від ситуації спілкування (В. Розенцвейг).

Від білінгвізму, що передбачає володіння двома генетично різними мовами, слід відокремлювати диглосію, суть якої полягає у здатності розмовляти двома підсистемними національними мовами (діалекти, просторіччя) або двома історичними формами мови, які вживаються його носіями у певних функційних сферах.

Початок предметного вивчення наступного у нашому термінологічному ряді поняття «багатомовність» учені пов'язують зі студією німецького лінгвіста М. Брауна (1937), який розглядав його як різнорівневе володіння двома і більше мовами. З представленої українською дослідницею Ю. Талалай рецепції розмаїття поглядів зарубіжних науковців другої половини XX – початку XXI ст. цього

феномену, важливими є три типи багатомовності: індивідуальний – стосується здатності людини до використання декількох мов як засобів комунікації; суспільний – виявляється у територіальній (країна, регіон, місто тощо) і політичній (легітимність, інституційність, статусність, престижність мов) площинах; соціально-психологічний – відображає особливості функціонування мов індивідів у певних суспільствах [3].

З наукових лінгвістичних і педагогічних студій випливає нескінченне термінологічне плетиво, коли поняття «двомовність» і «мультилінгвізм» ототожнюються з багатомовністю; «мультилінгвізм» використовується для означення володіння трьома і більше мовами; «плюрлінгвізм» - для позначення індивідуального мультилінгвізму і т. ін. Ще більш розмаїтим, подекуди суперечливим і амбівалентним виглядає дефініціювання цих й інших дотичних термінів, якщо вони розглядається у різних ракурсах навчання та володіння особою іноземною мовою. Така «термінологічна поліфонія» детермінована об'єктивно складними динамічними процесами багатомовності в окремих країнах і регіонах та суб'єктивними підходами науковців до їхнього осмислення у конкретно-тематичних студіях.

Внаслідок процесів колонізації, міграції, міжетнічних шлюбів тощо двомовність стала характерною для більшості суспільств і країн світу. Попри спільне джерело – етнічну неоднорідність суспільства, вона має різні індикатори у вигляді офіційної та неофіційної мов. Тому існують держави, де є дві офіційні мови (у Канаді англійська і французька), одна офіційна, а друга неофіційна (у Саудівській Аравії відповідно арабські та англійська) або не має жодної. Зокрема, США не можна вважати навіть одномовною країною, бо офіційно на загальнодержавному рівні англійська мова не має такого статусу.

Семантична відкритість понять і термінів нашого дослідження, не знімає потреби пошуку дефініцій для їхнього якомога точнішого

виразнішого визначення. Тому, виходячи з уявлень учених (І. Білецька, М. Вахницька, Л. Вікторова, Є. Верещагін, М. Ветчинова, А. Загнітко та ін.) поняття «багатомовність» і «мультилінгвізм» розглядаємо як синонімічні словотвори, що позначають володіння особою кількома (багатьма) мовами та здатність до їхнього активного використання у процесі комунікації.

В контексті дефінітивного аналізу терміну «білінгвізм» слід розглянути дотичні до нього поняття «рідна мова», «іноземна мова», «друга мова», «чужа мова» та ін., які через свою мінливість й ситуативне застосування часто перетікають одне в одне або трансформуються у конфігурації, які в лексичному просторі окремих країн можуть мати різні значення і зміст. Врахування підходів і особливостей їхнього вживання в різних національних терміносистемах необхідно для адекватного трактування освітніх і мовних процесів зарубіжних країн. Для з'ясування цієї проблеми акумулюємо науковий дискурс, відображений в словникових виданнях (Ф. Бацевич, А. Загнітко, А. Швейцер та ін.) і аналітичних студіях (В. Гаманюк, Є. Пассова М. Тадеєва та ін.) під кутом досліджуваної проблеми.

Згідно з найпоширенішим генетичним підходом утвердилося розуміння рідної мова як такої, якою мати спілкується з дитиною від її народження. При цьому, слід враховувати, що при виборі мови навчання в освітньому закладі такий зміст поняття «рідна мова» може бути заміщений поняттям «головна функціональна мова», яка позначає мову, якою вільно володіє учень. Таким чином, функціональних мов у здобувача освіти, професіонала може бути декілька, що ускладнює їхній поділ на «рідну» та «нерідну» мови.

В українській та зарубіжній науці так само не має сконсолідованого трактування поняття «іноземна мова». В українській освітній практиці та суспільній свідомості утвердилося його розуміння як мови, якою розмовляють мешканці інших країни, але не в країні походження певної

особи. За такого підходу, приміром, англійська мова є іноземною для носія української мови; для носія англійської мови, що мешкає в Італії, італійська також буде іноземною мовою і т. ін. Утім, цими типовими прикладами не вичерпується розуміння іноземної мови, що породжує чимало різночитань цього терміну та контроверсійні наукові погляди щодо його тлумачення.

Важливе значення для нашого дослідження має позиція Є. Пассова, який стверджує, що назва «іноземна мова» є «категорійно неправильною», бо спотворює сутність предмету й спричиняє безліч хибних рефлексій. Вчений пропонує замінити його точнішим терміном «іншомовна культура», адже мова є складником культури, тому її опанування передбачає пізнання культури та спілкування, взаємодію з її мовними носіями [2, с. 268].

Зважаючи на труднощі об’єктивного і суб’єктивного порядку, наведені й інші науково аргументовані рефлексії, вірогідно мають сенс. Однак, уважаємо, що їхня реалізація не призведе до консенсусу тлумачення терміну «іноземна мова», а, зважаючи на тривку освітню і науково-педагогічну традицію його використання та загальне визнання, спричинить «термінологічний хаос» у вигляді появи нових суперечливих ідей та амбівалентних визначень.

Означені й інші розбіжності трактування термінів «рідна мова» та «іноземна мова» не виправляє, а подекуди поглиблює «проміжне» поняття «друга мова». У суспільному вжитку і науковій літературі під ним здебільшого розуміють будь-яку мову, що була засвоєна після першої, зокрема, рідної мови. За-звичай цей термін вживають у контексті білінгвізму для позначення мови, яку людина: а) засвоїла одночасно з першою материнською мовою; б) опанувала в процесі подальшої соціалізації, зокрема, комунікації у двомовному середовищі; в) вивчила як іноземну мову. В процесі навчання та професійної або суспільної

діяльності друга мова може стати функціонально другою мовою, якщо використовується особою з більшою чи меншою інтенсивністю, а в деяких випадках навіть функціонально першою мовою. Таким чином, в одному випадку нерідною мовою може бути іноземна мова, в іншому - «друга мова», яка поряд з рідною стала засобом повсякденного спілкування.

Отже, стан термінологічного плюралізму актуалізує потребу коректного вживання дефініції білінгвізм та ін. пов'язаних із ним понять і термінів, які мають адекватно відображати зміст досліджуваних процесів і явищ.

Література

1. Гаманюк В.А. Іншомовної освіта Німеччині в контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: теорія і практика: монографія / В.А. Гаманюк. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. 324 с.
2. Пассов Е.И. «Танк модернизации» на ниве образования / Е.И. Пассов: ГЛОССА-ПРЕСС. Москва, 2008. 276 с.
3. Талалай Ю.О. Модернізація навчання іноземних мов у старших школах країн Центральної Європи в умовах мультилінгвізму / Ю.О. Талалай: дис. канд пед. наук: 13.00.01 // Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. Дрогобич, 2017. 236 с.